

Făurirea statului național român modern

IOAN-AUREL POP

CUPRINS

SPRE UNITATEA POLITICĂ A ROMÂNILOR	7
LUPTA DE EMANCIPARE NAȚIONALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA	35
ÎNCEPUTUL „SECOLULUI NAȚIONALITĂȚILOR“	53
ÎNFĂPTUIREA „PROGRAMULUI DE ȚARĂ“ AL ROMÂNILOR (1848-1918)	73
MARELE RĂZBOI ȘI UNIREA DE LA 1918	109
CONCLUZII	131
ANEXE	135
CRONOLOGIE	137
BIBLIOGRAFIE	143

1

SPRE UNITATEA
POLITICĂ
A ROMÂNILOR**Premisele unității proiectate sub Mihai Viteazul**

Anumite idei despre unitatea etnică a românilor s-au formulat devreme, la scurt timp după finalul etnogenezei românești. La fel s-a întâmplat la toate popoarele. Nu era greu ca străinii să observe că românii, sub orice regim politic se aflau și în oricare regiune locuiau, formau unul și același popor. Românii înșiși au ajuns, odată cu vecinii lor, cu popoarele romanice din Occident, să fie conștienți că sunt români. Chiar numele de rumân/român este cel folosit din vechime de ei pentru denumirea etniei lor, așa cum au fost numele de elen pentru greci, de maghiar pentru unguri, de Deutsch pentru germani, de schipetar pentru albanezi etc. Străinii i-au numit pe români, în general, valahi (cu multe variante), ceea ce înseamnă că îi socoteau dintru început latinofoți (romanici). Mai târziu au apărut și idei despre unitatea politică a românilor, destul de frecvente începând cu secolul al XVI-lea. Dar transpunerea ideilor în fapte nu s-a făcut decât în jurul anilor 1600, prin acțiunile lui Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601, cu întreruperi). El a

ajuns pentru o clipă „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei” (1600). Atunci, națiunea medievală – adică forma de existență a unității poporului român din Evul Mediu – se transforma treptat în națiune modernă. Se trecea treptat de la existența pasivă a națiunii la manifestarea activă a acesteia din anii Epocii Moderne. În Occident, acest proces se petrecuse cu circa un secol mai devreme.

Istoriografia română a legat, de-a lungul timpului, într-un fel sau altul, scurta domnie a lui Mihai Viteazul – și mai ales înstăpânirea lui în Transilvania (1599–1601, cu întreruperi) – de unitatea politică românească. Iar alăturarea pentru scurt timp (în 1600) a Moldovei la noul organism politic a întărit această idee. În anii din urmă, cum era de așteptat până la un punct, s-a înregistrat o reacție istoriografică de negare a unității românești medievale, după cele aproape două decenii comuniste de exacerbare a sentimentului național. Înainte de 1989, orice manifestare oficială se desfășura de pe pozițiile „permanenței, unității și continuității” românilor, cel puțin „de la Burebista încoace” sau „de două mii de ani”, ca și cum antecesorii nu ar fi avut altceva în minte decât cum să construiască o Românie ideală și să o transmită urmașilor. Mihai Viteazul a ocupat un loc central în această imagine contrafăcută a edificiului național, deoarece țara asupra căreia domnise un timp, pe la 1600, avea să corespundă, în linii mari, cu România creată în Epoca Modernă.

Totuși, despre unitatea medievală și modernă timpurie a românilor și chiar despre „principele unificator” Mihai Viteazul nu s-a scris doar în perioada finală a comunismului, ci și cu mult înainte și nu numai de către autori români. Ba, la început, din secolul al XIII-lea până în secolul al XVI-lea, au fost aproape exclusiv străinii cei care s-au referit la această

unitate și identitate românească, constatată de ei în mod concret sau aflată chiar de la martori români. Era firesc să o fi invocat și românii înșiși, direct sau indirect, de la Ștefan cel Mare (cel care numea țara românilor de la sud de Carpați „cealaltă Țară Românească“, fiindcă prima Țară Românească era pentru el chiar țara lui, Moldova), Nicolaus Olahus, Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul sau Dimitrie Cantemir până la reprezentanții Școlii Ardelene, la romantici și neoromantici, la toți marii istorici și oameni de cultură ai secolului XX. Un vajnic susținător al unității istorice românești a fost chiar Nicolae Iorga, considerat cel mai important istoric român.

În mai toate aceste referiri – foarte serios argumentate de către istoricii profesioniști – unitatea politică românească, înfăptuită relativ târziu, a fost legată, într-un fel sau altul, de numele lui Mihai Viteazul. Nicolae Iorga scria că, după 1600, „niciun român n-a mai putut gândi unirea fără uriașa lui personalitate [a lui Mihai Viteazul – n. a.], fără paloșul sau securea lui ridicată spre cerul dreptății, fără chipul său, de o curată și desăvârșită poezie tragică“. Apare tot mai clar, chiar și pentru cei neavizați, că verbul înflăcărat al marelui istoric invocat mai sus nu poate servi ca îndreptar absolut pentru căutătorii adevărului din trecut. Nicolae Iorga a trăit în epoca renașterii naționale românești, a înfăptuirii statului național unitar, s-a situat între constructorii unității politice românești, a fost un protagonist al scenei politice de-atunci și a rămas profund marcat de timpul său. Tot așa, influențați de timpul lor și de idealul lor, au fost și mulți alți specialiști de marcă, preocupați de unitatea istorică a românilor. Dar nu la fel s-a întâmplat cu toți istoricii și în niciun caz cu autorii neromâni care au remarcat și au argumentat această unitate, latinitatea și chiar continuitatea de locuire a

daco-romanilor și românilor în spațiul vechii Dacii. Cu alte cuvinte, în noianul de extazieri și de exagerări, trebuie să fie un nucleu de realitate, de adevăr, de la care s-a plecat. Acest nucleu nu poate și nu trebuie obturat, pus între paranteze sau negat, cum se încearcă uneori, sub diferite pretexte, astăzi. Unitatea modernă a românilor nu avea cum să se clădească pe nimic, să se ivească din neant, să fie pur și simplu întâmplătoare. De altminteri, nu există popoare care să se fi format fortuit și nici state trainice fără rădăcini.

De mare semnificație pentru unitatea politică viitoare a românilor a fost stăpânirea domnului român asupra Transilvaniei. Pentru stări (națiunile recunoscute), cu precădere pentru nobilimea maghiară, care se identifica tot mai frecvent cu „națiunea maghiară”, fapta lui Mihai și amintirea ei au rămas ca o amenințare gravă. După sute de ani de la cucerirea Transilvaniei de către Regatul Ungariei (în secolele al XI-lea – al XII-lea), timp în care se clădise un edificiu al privilegiaților, inclusiv prin marginalizarea și prin discriminarea românilor, aceștia se ridicaseră brusc la putere sau fuseseră pe punctul să o facă sub Mihai Viteazul. Nu mai conta că Mihai venise în numele „împăratului creștin” (al Imperiului Romano-German), că garantase vechile privilegii ale stărilor, că avea o armată eterogenă sub aspect etnic, că obținuse atâtea victorii în numele creștinătății. Conta doar caracterul lui românesc, aidoma cu al disprețuiților supuși valahi transilvani. Chiar și actele lui fără substrat etnic erau percepute ca românești, după cum „românească” era considerată, în bloc, armata sa (de altminteri, eterogenă etnic), „români” erau declarați și acei colaboratori alogeni, din rândul popoarelor balcanice. Nobilimea și-a dat seama brusc de primejdia românească sau, mai clar, a înțeleș – cum remarcase încă David Prodan – că Transilvania, țară

majoritar românească sub aspect etnic, fusese pe punctul să devină și politic românească. Nu atât uniunea celor trei țări vecine fusese periculoasă pentru stări-națiuni, cât prezența românului în fruntea noii alcătuirii politice. Doar și Sigismund Báthory s-a visat „principe al Daciei“ și și-a pus formal în titulatură numele Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, cum au făcut-o și alți vremelnici lideri precum Maria Christierna, Andrei Báthory sau alții, de anvergura lui Matia Corvin sau Ștefan cel Mare. Numai că, dintre toți, Mihai singur a transformat visul în realitate cu sabia, cu fapta, adică în mod concret; și tot singur el – lucru capital, înțeles de mulți contemporani – a inversat sensul actului, fiind de aceeași etnie cu majoritatea locuitorilor, cu cei ținuți în supunere. Iar stările sau „națiunile“, adică elitele care dominaseră de secole, care-i „răbdaseră“ pe românii cucerțiți, supuși și „schismatici“, care păstrau cu mândrie amintirea Ungariei de odinioară și a vasalității Țării Românești și Moldovei față de acea Ungarie, se vedeau dintr-odată amenințate. Și de cine? Tocmai de acești valahi disprețuiți. Totul era însă hiperbolizat de mentalitatea îmbibată de teamă și de ură a unora dintre membrii elitei conducătoare, fiindcă Mihai fusese departe de a-i transforma pe români în stăpânii Transilvaniei. El luase doar unele timide măsuri de eliminare a discriminărilor, în vederea egalizării statutului românilor cu cel al națiunilor recunoscute. Mihai și colaboratorii săi, fapt mai rar remarcat, nu au vrut să introducă și nu au introdus privilegii pentru români și nici nu au plănuit superioritatea românilor față de stări, ci doar egalitatea acestor români cu „națiunile“ și cu „religiile“ recunoscute. Însă și egalitatea prevestită era foarte primejdioasă pentru vechii privilegiați, fiindcă românii, fie și numai egali, veneau cu forța numărului lor și și-ar fi putut impune dorințele.

De-acum, stările, cu precădere nobilimea maghiară, vor veghea cu mare grijă ca astfel de fapte să nu se repete. Puterea aceasta românească, ridicată în parte de jos, în urma venirii principelui român reformator, a rămas ca un *memento* pentru vechii stăpâni. De aceea, măsurile luate după moartea voievodului au vizat deopotrivă pedepsirea românilor transilvăneni și ruperea legăturilor cu Țările Române extracarpătice, fiindcă – se spunea – „ruina și primejdia” de acolo veniseră. Această viziune se va perpetua și se va transmite istoriografiei maghiare și, în parte, săsești moderne, încât Mihai Viteazul, chiar dacă au fost evitate anumite invective grele de la 1600, va fi privit ca un cuceritor al Transilvaniei, ca un aventurier ori condotier, fără voință proprie și fără idealuri, dornic doar de dominare și de distrugere a rânduielilor stabilite și bazate pe regimul celor trei stări și patru „religii”.

Pentru români, dimpotrivă, fapta lui Mihai – cu un grad mai mic de conștientizare în epocă – a rămas ca o binecuvântare. Această faptă a fost receptată încă de-atunci, de către mulți, ca având conotații etnice, din moment ce martorii spun că țărani s-au ridicat la luptă contra nobililor unguri, împinși de încrederea că aveau un principe „din neamul lor”. Mai târziu, pe bună dreptate, actul de la 1599–1601 s-a transformat în simbol al unității naționale românești. În jurul anului 1600 au fost anumite momente în istoria Transilvaniei în care lunga perioadă de asuprire, discriminările, timide inițial, dar accentuate mereu – prin șerbirea în masă, prin confiscări, prin actele din 1366 (ale lui Ludovic de Anjou), prin „Fraterna unio” după 1437, prin Tripartitul lui Werböczy din 1517, prin statuarea regimului celor trei națiuni și patru „religii” – păreau uitate și trecute. În locul acuzelor și disprețului, al aparatelor de tortură, al etichetărilor de hoți, jefuitori, răufăcători, al traiului umil, la

Hartă a Europei tipărită la Londra în 1592. Muntenia și Moldova apar sub numele generic „Walachia”.